

Європейський консенсус в італійському суспільстві: бути чи ні (досвід 1990-х рр.)

УДК 327

Вікторія ВДОВИЧЕНКО,
аспірант Дипломатичної
академії України при МЗС

Кінець ХХ ст. вносить корективи та зміни в інтеграційні процеси Європейського Союзу, які стали базисом для системи міжнародних відносин у Європі. З політикою поглиблення європейської інтеграції ЄС став прямо й опосередковано впливати на своїх держав-членів, зокрема через інструмент політичної інтеграції, що безпосередньо корегував пріоритети внутрішньої та зовнішньої політики національних держав.

Італійський науковець С. Пістоне вказує на п'ять факторів, що обумовлюють прихильність Італії до євроінтеграції: посилення міжнародного впливу країни, стабілізація італійської економіки та повна її демократизація, модернізація всіх галузей економіки, вагомість італійської позиції у процесі прийняття рішень «офіційного Брюсселя», підтримка італійським суспільством курсу євроінтеграції [1, с. 179-182].

Історичне значення Італії в Європі та значення Європи для італійської політики

сприяло утвердженню прагнення до об'єднання континенту як складового італійської ідентичності. Протягом досліджуваного періоду італійська політична еліта розуміла важливість підтримки проєвропейського курсу. У результаті цього на рівні владних кіл сформувався певний консенсус відносно необхідності просування європейської інтеграції та забезпечення ключових позицій своєї держави в цьому процесі. Зокрема, характеризуючи політичні партії Італії, необхідно вказати, що кожна з них офіційно декларувала відданість процесам європейської інтеграції. Для найбільш потужної партії повоєнної Італії, Християнських демократів, проєвропейські та проатлантичні цінності були засадами їхньої політики. В особі Дж. Андреотті ця партія представляла єдиного сильного політика, який сприяв проєвропейським засадам зовнішньої політики Італії. Проте в кінці 80-х – на початку 90-х партія переживала не найкращі часи і була розпущена в 1992 році. Багатьох із її лідерів було засуджено за корупційні діяння, а інші виявилися втягнутими в політичні інтриги та фінансові махінації [2, с. 54].

Комуністична партія Італії, історично не визнаючи європейську інтеграцію та проатлантичність зовнішньополітичного вектора, була змушена кардинально

Summary: European Integration in the Italian society: to be or not to be (1990-s)
This paper is presenting the view of how European Integration influenced on the Italian State during its Second Republic period. It was made an attempt to determine political and economic changes of the Italian State caused by the European integration enhancement, its consequences for the Italy's position in the EU. The article examines the attitudes of the Italian political leaders and Italian society towards the processes of further European integration. The analysis is contextualized by taking a historical perspective in particular the period of 1990-s which was characterized by a high changing number of governments responsible for reforms implementation.
Key words: Italy, European Union, European integration.

змінити свою точку зору для отримання широкої підтримки населенням та входження до складу урядової коаліції. Саме тому дослідження документів цієї партії становлять особливий інтерес, оскільки представляють собою положення про європейську інтеграцію разом із власною національною лінією створеного «історичного компромісу». В офіційних документах партії визнається виняткова роль процесу європейської інтеграції та співпричетність до нього за допомогою впливу на внутрішньополітичному рівні [3, с. 13]. Таким чином Комуністична партія Італії намагалася реалізувати свої проекти з розвитку південних регіонів країни та покращення соціальної політики в цілому. З іншого боку, європейський проект вбачався комуністами контрольованим виключно економічними інтересами певної групи великих фінансистів. Офіційно компартія критикувала Співтовариство за утиск національних інтересів італійців у ньому через існуючі диспропорції економічного розвитку країн. Навіть у сільськогосподарських кри-

зах комуністи вбачали недоліки членства в Європейському Співтоваристві.

Трансформувались у Демократичну партію лівих на початку 1991 р., італійські комуністи продовжили підтримувати курс на поглиблення європейської інтеграції. Цікавим є той факт, що більшість представників новоствореної партії були прихильниками федералістського руху та сприяли процесу європейської інтеграції: А. Спінеллі, М. Дювергер, П. Дастолі. Ще 1980 р., коли А. Спінеллі було обрано до італійського парламенту, він створив так званий Клуб Крокодилів, Федералістську групу та Інституційний комітет. Останній розробляв проект договору про Європейський Союз, ухвалений Європарламентом у 1984 р. 237 голосами «за» та 31-м «проти» [4, с. 98]. Саме цей проект слугуватиме в подальшому основою для майбутнього Маастрихтського договору.

Соціалістична партія також здійснювала проєвропейську політику. Крім того, вона навіть співпрацювала в уряді разом із комуністами, коли в 1968-1969 рр. П. Ненні був міністром

закордонних справ, а А. Спінеллі – радником з питань інтеграції Європейських Спільнот. У подальшому орієнтир на Європу зміцнився і Б. Краксі на посаді тогочасного Прем'єр-міністра Італії сприяв розгляді питання на Європейській Раді про проведення міжурядової конференції щодо єдиного європейського акта. Інший соціаліст, Дж. Де Мікеліс стане одним із основних у підтримці проведення міжурядових конференцій саме в Італії щодо створення політичного та монетарного союзів.

У свою чергу, інші угруповання, такі як ліберали, соціал-демократи та республіканці, займалися проєвропейською політикою з питань законодавчої та економічної політики та були залучені для імплементації директив щодо внутрішнього ринку.

До 1996 р. Італію очолювала низка слабких урядів, і не дивно, що основною метою урядів М. Д'Амато, К. Чампі та Л. Діні було відновлення італійської економічної та фінансової системи, підірваної як валютною кризою 1992 р., так і невизначеністю щодо політичної системи країни. У зв'язку з цим відданість Італії європейській інтеграції була життєво важливим фактором, оскільки майбутнє країни тісно пов'язувалося з ЄС і його розвитком. Тому не дивно, що К. Чампі та Л. Діні сприймалися в Брюсселі як політики з сильними європейськими мандатами, а К. Чампі став особливо відомим прихильником інтеграції в Європі.

Беручи до уваги той факт, що внутрішній баланс Італійської Республіки був нестабільним, найбільш яскравим нововведенням політичного та економічно-

го життя стала поява нової політичної сили «Форца Італія» та її лідера – медіамагната С. Берлусконі [5, с. 94]. Створення першого уряду С. Берлусконі оцінювалося з певним занепокоєнням у Брюсселі та ще декількох європейських столицях не лише за характер та цілі членів коаліції, а й за дуже слабку схильність до євроінтеграції. Це має деяке відношення до того, що С. Берлусконі призначив міністром закордонних справ А. Мартіно, який був заклятим скептиком ЄС і прихильником позиції Маргарет Тетчер щодо євроінтеграції.

Своє ставлення до Італії ЄС змінив разом із перемогою на виборах 1996 р. лівоцентристської коаліції на чолі з Романо Проді. Схильність до ідеалів євроінтеграції була найважливішим об'єднуючим фактором у лівоцентристській коаліції, що складалася з колишніх лівих християнських демократів, комуністів і лібералів. Лівоцентристська коаліція змогла мобілізувати більшість італійської громадської думки за допомогою гасла «Італія повинна приєднатися до Європи». Цей період можна розглядати як кульмінацію італійської прихильності до Європи: європейський вибір став міжнародним і внутрішнім питанням, а численна кількість італійців була переконана в тому, що Європа – зразок для Італії, та в тому, що участь у процесі європейської інтеграції сприятиме врегулюванню кризи.

У цьому контексті необхідно відзначити 1996 р., коли уряд Р. Проді зосередив свою політику на проєвропейських позиціях, наголошуючи на тому, що саме вона відіграє вирішальну

роль у вступі Італії до єврозони [6, с. 4]. Протягом 1996-2001 рр. усі прем'єр-міністри – Р. Проді, М. Д'Алема та Дж. Амато – будуть прихильниками процесів європейської інтеграції та більш активної ролі Італії в цих процесах.

Однак в Італії інтеграція завжди розглядалась як зовнішній феномен, що має значення виключно для функціонування державних інститутів. У цьому зв'язку необхідно зазначити, що італійські науковці визначають політику Італії як таку, якій, з одного боку, притаманна постійність, що виявляється в зовнішньополітичному курсі стосовно євроінтеграційного курсу, а з іншого – постійною змінністю. Це виявляється в постійній зміні правлячих партій (правоцентристи, лівоцентристи) і відповідно зовнішньополітичних пріоритетів Італії. Саме тому інтеграційний проєкт вдало використовується для виправдання невдалих внутрішніх реформ чи непопулярних політичних рішень (пенсійна та медична реформи) заради збереження місця Італії в «серці Європи» [7, с. 97].

Змінність правлячих партій пояснюється курсом політичних реформ 1993 р., які Італія здійснила після довготривалого протистояння політичних партій (християнських демократів і комуністів). Відповідно до них передбачався перехід від традиційної до змішаної системи виборів, за якої три чверті парламентських місць розподілялися за результатами голосування за одномандатними округами, а решта – за традиційною системою голосування. Таким чином, наступне десятиріччя ознаменувалося періодом «Другої Респу-

бліки», коли при владі опинилися то правоцентристи (1994-1996, 2001-2006), то лівоцентристи (1996-2001, 2006-2008).

Проте, на думку російської дослідниці Є. Матвеевої, особливістю італійської партійної системи є висока фрагментарність політичних сил, однак у межах двох найбільших коаліцій, що різняться інтересами, хоча можуть діяти спільно для виживання в новій виборчій системі [8, с. 14]. Так можна пояснити позицію лівоцентристів, які об'єднувалися з трьома комуністичними партіями для досягнення більшості в італійському парламенті [9, с. 270]. Це стало рушійним чинником змін у 1998 р., коли Партія комуністичного відродження відмовилася підтримувати уряд Р. Проді через суперечності в проєкті бюджету на 1999 р. і кабінету Р. Проді довелося подати у відставку [9, с. 271].

Така специфіка політичних сил Італії вплинула на визначення позицій щодо євроінтеграційного курсу. Відповідно, лівоцентристи підтримували традиції європеїзму, а їх опоненти полемізували щодо впливу Євросоюзу на економіку Італії, наполягаючи на рівнозначності європейського та атлантичного векторів.

Доцільно зазначити, що в Італії панував своєрідний дуалізм – широка підтримка європейських інституцій на італійському офіційному та слабка їх популярність на локальному рівнях. Це пояснюється слабкою міжвідомчою координацією, що притаманна італійським інституціям публічного адміністрування. Так, Д. Хайн вважає, що італійські політики відмовляються вбачати протиріччя європейських інституцій осно-

вним інтересам Італійської Республіки. Відповідно, італійському уряду необхідно однаково правильно інтерпретувати рішення «офіційного Брюсселя» на всіх рівнях – національному, регіональному та локальному [10, с. 26]. Тому всі держави-члени ЄС мали утворити спеціальні інституції, що допомогли б адаптувати національну політику до європейської. Такий наднаціональний вплив ЄС в Італії отримав назву «vincolo esterno» («зовнішній чинник») [11, с. 57].

Поступові приклади «правильного розуміння» європейської інтеграції та ЄС безпосередньо можемо побачити з приходом лівоцентристів до влади. Так, протягом правління уряду Р. Проді (1996-1998) було взято курс на проведення конкретних економічних реформ, яких вимагали від Італії у зв'язку із входженням у Європейський валютний союз (ЄВС). Проте варто зазначити, що, окрім прямого тиску ЄВС, держави-члени Євросоюзу відчували також тиск інших інституцій останнього. Зокрема, через політику Європейського Центробанку країни євросони не могли скористатися політикою обмінних курсів як інструментом макроекономічного регулювання та не могли встановлювати рівні валютних обмінних курсів.

Для успішного здійснення своїх проектів лівоцентристський уряд Італії розгорнув діяльність у двох напрямках: зовнішньому та внутрішньому. На зовнішньополітичній арені щодо ЄС італійські урядовці доклали чималі зусилля, щоб підтвердити готовність Італії до ЄВС, зокрема, продемонстрували відповідність критеріям (особливо

фіскальному), а також розвиток внутрішнього макроекономічного регулювання.

На національному рівні більша частина змін стосувалася критеріїв, що сприяли змінам економічної політики, зокрема фіскальної та бюджетної, для відповідності Італії вступу до ЄВС. Таким чином, механізм ЄВС сприяв конкурентній боротьбі між національними економіками держав-членів, вимагаючи від них постійних змін і реформ для утримання конкурентної позиції в ЄС. В Італії такий вплив «зверху» зумовив позитивні структурні реформи економіки, зокрема у сфері пенсійного забезпечення та працевлаштування [12, с. 928].

Однак уряд Р. Проді не зміг вчасно скоординувати політику щодо ЄС напередодні свого головування. Як результат, станом на 1996 р. Італія підтвердила свою неспроможність впливати на процес прийняття рішень у Європейському Союзі. У наукових колах країни це було сприйнято як своєрідний політичний провал, до якого призвели довготривала інституційна та організаційна слабкість італійського адміністрування європейських справ [13, с. 84]. За це Італію приєднали до низки країн так званих fence-sitters («ті, хто займають вичікувальну позицію»), разом з Ірландією та Люксембургом [14, с. 206].

Наступний уряд лівоцентристів під керівництвом М. Д'Алема робить акцент на громадянському суспільстві, повторюючи ідеї британського прем'єра Т. Блера щодо об'єднання соціалістичних і ліберальних цінностей. Проте внутрішньополітична ситуація в Італії та подальша фрагментар-

ність політичних партій не дали змоги М. Д'Алема сформуванню стійкої лівоцентристської коаліції.

Європейський Союз продовжував диктувати свої умови і перед М. Д'Алема. Серед країн «великої четвірки» станом на кінець 1998 р. Італія мала найгірші показники економічного зростання і ВВП на душу населення. Тому, для підтримання конкурентного рівня країни, прем'єр-міністр продовжив розпочаті реформи Р. Проді, зокрема, це стосувалося ринкових і реформ із покращення соціального благополуччя населення. Однак такі кроки не допомогли поліпшити економічну ситуацію в країні, яка перебувала практично в стані рецесії. Цікавим є те, що протягом 1996-2001 рр. Єврокомісія надавала державам-членам ЄС відповідні фонди для подолання кризових явищ і розвитку економіки в цілому. Італія характеризувалася як країна, що недоцільно використовувала ці кошти або відсоток використаних був надзвичайно низьким. Зокрема, за період 1994-1999 рр. станом на 1996 р. було використано 15% коштів, на 1997 – 38%, а на 1998 – 55%. Єврокомісія навіть робила заяви про доречність переведення цих коштів до фондів таких країн, як Ірландія та Іспанія,

що їх потребували та могли правильно використати. Такі заяви були спричинені занепокоєнням «офіційного Брюсселя» зростанням кількості випадків шахрайських дій щодо використання бюджетних коштів ЄС Італією [15, с. 100-101].

У таких умовах в червні 1999 р. міністр фінансів Дж. Амато оприлюднив проект 4-річного плану стимулювання економічного зростання в країні. Після відповідних перемовин із ЄС уряд М. Д'Алема досяг згоди про послаблення в рамках фінансового договору країн-учасниць євросони, отримавши право перевищувати 2-відсотковий ліміт ВВП країни на щорічні державні позички. Проте і цей крок не допоміг. Урядові довелося скоротити державні витрати, зважаючи на високу зовнішню державну заборгованість, застосувавши введення 35-годинного робочого тижня, продовження програми приватизації тощо [9, с. 28].

Однак Італія й надалі залишалася для європейців країною, яка мала доволі суперечливу позицію щодо правильного розуміння функціонування ЄС, коли це стосувалося імплементації положень Євросоюзу національним урядом. Зокрема, така позиція виявилася в неготовності при-

вести у відповідність свою конституцію положенням *acquis communautaire* на противагу Франції, Німеччині, Іспанії та Португалії, що привело б у відповідність національні конституції з питань європейського валютного союзу та громадянства ЄС [15, с. 99].

У 2001 р. правочентристська коаліція С. Берлусконі повернулася до влади. Така подія призвела до проблемного періоду відносин між Італією та ЄС, а також до змін у ставленні першої до європейського будівництва. Офіційний Брюссель був занепокоєний поверненням С. Берлусконі та його заявами про необхідність посилення співпраці з Вашингтоном. Зважаючи на негативну реакцію високопосадовців Євросоюзу, італійський прем'єр призначив міністром закордонних справ Ренато Руджеро, відомого та впливового дипломата, колишнього очільника Всесвітньої торговельної організації. Він був відомий своїми проєвропейськими настроями, і таким чином С. Берлусконі сподівався завоювати прихильність Брюсселя. Однак за кілька місяців Р. Руджеро подав у відставку через серйозні відмінності в поглядах. Такий крок погіршив імідж Італії не тільки в Брюсселі, а й в інших європейських столицях. У Євросоюзі побоювалися, що офіційний Рим прагне блокувати процес розширення ЄС, а також здійснить остаточну зовнішньополітичну переорієнтацію на Вашингтон. Останній, але не менш важливий проамериканський вибір С. Берлусконі здійснив, коли схвалив участь Італії в операції США в Іраку.

Таким чином, можемо підсумувати, що Італійська Республіка, попри внутріш-

ньополітичну слабкість і часту змінюваність урядів, продовжує підтримувати засади європейської інтеграції. Специфіка політичних сил Італії вплинула на визначення позицій щодо євроінтеграційного курсу: лівоцентристи підтримували традиції європеїзму та намагалися наслідувати їх через проведення відповідних реформ у країні, а їх опоненти полемізували щодо впливу ЄС на економіку Італії, наполягаючи на рівнозначності європейського й атлантичного векторів.

Необхідність посилення наднаціональних інституцій управління визнається Італією на урядовому рівні. Слід зазначити й те, що не завжди правильне сприйняття на всіх рівнях змісту рішень європейських інституцій унеможливило формування консенсусу самих італійців щодо вагомості європейської інтеграції та рішень ЄС протягом досліджуваного періоду. Одним із чинників такого трактування Італією Євросоюзу є надмірний тиск його інституцій на внутрішньополітичні рішення країни. З іншого боку, уряд Італії, починаючи з 1990-х років, похитнув довіру ЄС через низку справ, пов'язаних із недоцільністю використання його коштів.

Це свідчить про те, що саме брак належних трансформацій у політичному дискурсі Італії, а також відсутність політичної єдності становили головну перешкоду на шляху до адаптації країни до нових реалій і викликів наприкінці ХХ століття. Саме тому вона поступово почала перетворюватися з країни, що впливала на європейську політику, в ту, яка її виключно виконувала та приймала.

Італійські політики, хоча в подальшому й позиціонуватимуть свою країну, як провідного гравця Європи, змушені будуть більше відповідати за внутрішньополітичні зміни в державі, пов'язані зі зміною політичних сил і пріоритетів.

Список використаних джерел

1. Pistone S. *Italia e l'integrazione europea // L'Italia e Europa*. – Roma, 1991. – Pp. 179-182.
2. Varsori A. *L'Italia e la fine della Guerra fredda: La politica estera del governo Andreotti (1989-1992)*. – Bologna: Il Mulino, 2013. – P. 54.
3. Maggiorani M., Ferrari P. *Introduzione. Europeismo e PCI: una riflessione storica / in Maggiorani M., Ferrari P. L'Europa da Togliatti a Berlinguer. Testimonianze e documenti. 1945-1985*. – Bologna: Il Mulino, 2005. – P.13.
4. Palombara J. *Politica estera italiana, immobilismo al tramonto // Relazioni internazionali*. – Vol. 53, No.7. – Bologna: Il Mulino, 1989. – P. 98.
5. Rossi, Salvatore (1998): *La politica economica italiana 1968-1998*. – Roma-Bari, Laterza, P. 94-97.
6. Romano S. *Guida alla politica estera Italian. Da Badoglio a Berlusconi*. – 2 ed. – Milano, 2002. – P.142.
7. Santoro C.M. *Dove va la politica estera italiana? Cinque ipotesi su una media Potenza // Relazioni Internazionali*. – No. 1, 1989. – P. 97.
8. Матвеева Е. *Европейская*

интеграция в идеологии и стратегиях политических партий Италии (нач.1990-х-2006) Автореф. дисс. на соиск. науч. ст. канд. истор. наук: 07.00.03. – Улан-Удэ, 2008. – 23 с.

9. Ieraci G. *Governments and Parties in Italy: Parliamentary Debates, Investiture Votes and Policy Positions (1994-2006)*. – Bristol: Troubador Publishing, 2008. – 134 p.

10. Hine D. *European Policy-Making and the Machinery of Italian Government // South European Society and Politics*. – No.5, 2000. – P. 26.

11. Giuliani M. *Europeanization and Italy: A Bottom-Up Process // South European Society and Politics*. – Vol.5. – No.2, 2000. – Pp. 47-72.

12. Qualia L., Radaelli C. *Italian Politics and the European Union: A Tale of Two Research Design // West European Politics*. – Vol. 30. – No.4, Pp.924-934.

13. Bonvincini G. *Italia senza Europa?: il costo della non partecipazione alle politiche dell'Unione Europea*. – Milano: Fondazione Angelli, 1997. – 236 p.

14. Borzel T. *Pace-Setting, Foot-Dragging and Fence-Sitting: Member State Responses to Europeanization // Journal of Common Market Studies*. – Vol. 40. – No.2. – Oxford: Blackwell Publishers, 2002. – Pp. 193-214.

15. Cananea G. *Italy in 'The National Coordination of EU Policy'*. – N.Y.: Oxford University Press, 2000. – 268 p.

16. Konomi A. *Papporto dall'Albania: aspettando un nuovo «principe» // Limes in piu'*. – 1997. – Juigno; Kosovo, la guerra delle tombe // *Il Manifesto*. – 1998. – 6.08.

АНОТАЦІЯ: Європейський консенсус в італійському суспільстві: бути чи ні (досвід 1990-х рр.)

У статті висвітлено особливості впливу на італійську державність європейської інтеграції в період «Другої Республіки». Здійснено спробу визначити політичні та економічні зміни в італійській державі, спричинені просуванням інтеграційних процесів, з'ясування наслідків таких трансформацій для позиціонування Італії в ЄС.

Ключові слова: Італія, ЄС, європейська інтеграція.

АННОТАЦИЯ: Европейский консенсус в итальянском обществе: быть или нет (опыт 1990-х гг.)

В статье рассматриваются особенности влияния на итальянскую государственность европейской интеграции во время «Второй Республики». Предпринята попытка определить политические и экономические изменения в итальянском государстве, вызванные продвижением интеграционных процессов, выяснить последствия таких трансформаций для позиционирования Италии в ЕС.

Ключевые слова: Италия, ЕС, европейская интеграция.